

Artur Silvestri

**„BIZANȚ ÎNAINTE
DE BIZANȚ“**

**Mitropolitul Nestor Vornicescu și
ideea de „literatură străromână“**

CARPATHIA PRESS - 2006

CARPATHIA PRESS, 2006

str. Școala Herăstrău nr. 62, sector 1
București, România, cod 014146
E-mail: carpathia.press@gmail.com
Tel/fax: **004-021-317.01.14**
ISBN: **973-7609-18-2**

SUMAR

Despre „datorie“, „uzurpare“ și „amânare“	3
O Idee literară eretică	4
Un „Bizanț înainte de Bizanț“	5
Un Iorga străromân	10
Alfabetul „Aethicus“	13
Un „român de margine“ și un „român vechi“	14

Această carte conține eseuri și comentarii apărute între 1985 și 1988. Ele se publică așa cum au fost alcătuite, cu numai câteva adaptări de stil. Prefața și încheierea au fost scrise în decembrie 2006.

Coperta și tehnoredactare: **Gabriela Chircea**
Tipar: **S.C. EURO PRINT COMPANY S.R.L.**, Buzău, România

DESPRE „DATORIE“, „UZURPARE“ ȘI „AMÂNARE“

Încheiată în doar câteva ore, în noaptea de dinainte de Sfântul Nicolae, în acest an, cartea ce o public acum pornește din câteva gânduri despre „datorie“, „uzurpare“ și „amânare“. Ea s-a născut dintr-un sentiment de vinovăție ce îmi spunea că nu am făcut destul pentru ca amintirea lăsată de vlădica Nestor să nu se șteargă și să nu se surpe sub asaltul răului aducător de nimic. Ani de-a rândul, Marele Mitropolit mi-a fost călăuză în a descifra „străvechimea“ noastră și uimitoarea identitate ce ni s-a lăsat; și în toți acei ani, simțământul că nu greșesc – prin concluzii ce păreau multora a fi extravagante – a fost întreținut cu înțelepciune, căldură și intuiție desăvârșite. Mi-a fost încurajare și reazem și îndrumător și mi-a dat încredințarea că nu sunt singur întotdeauna când am avut nevoie. Și m-a învățat, spunându-mi-o în felul marilor povățuitori, că pentru cei ce pășesc pe această cale, așa cum pășise demult și cum mă străduiam și eu să pășesc, nu există „recunoaștere“, înțelegere ori prețuire ci doar sacrificii, „campanie“ și „război“.

Soarta operei lăsată neîncheiată prea de timpuriu confirmă, de fapt, aceste întristătoare concluzii și de-aceea socotesc că, spre a o face și mai cunoscută decât este, „datoria“ se impune și trebuie să acționeze fără a ezita. Căci, astăzi, mai mult decât ieri și mai puțin decât mâine, „uzurparea“ o înconjoară și mult din ceea ce a făcut s-a uitat ori s-a încuviințat tacit că ar fi aparținut altora, care nici măcar nu ar fi putut să o realizeze și nici măcar nu ar fi avut puterea ori știința de a o face. Răul ia, de altminteri, înfățișări șocante și sfidătoare. Citesc, în zilele acestea, o compilație de „literatură daco-romană“ ce întrebuițează nu doar materia dezgropată și văzută sistematic de Nestor Vornicescu și încheierile lui strălucite ci și documentația tradusă prin râvna admirabilului cărturar și cu cheltuiala buzunarului său și sunt înmărmurit constatând că nu i se face pomenire decât în câteva note răzlețe și într-o bibliografie cu zeci de nume ce nu prezintă decât însemnătatea că au contribuit științificește cu soluții și descoperiri mărunte. Aceasta este „uzurparea“ înveșmântată în vanitate sfidătoare și în uitare voită și chiar în „damnatio memoriae“.

O constat și sunt deznădăjduit. Căci, de fapt, aceasta mi se datorează și mie care, prin tăcere și întârziere în afirmarea valorilor neclintite și evidente, am îngăduit și am lăsat „răul“ să acționeze ignorând că în orice clipă de amânare stă complicitatea cu întunericul ce ne atacă perpetuu și în asalt. Abia acum, înțelegând că în „războiul nostru de sute de ani“ nu există dezertare pentru cei ce au hotărât să nu cedeze, am adunat câteva din însemnările întocmite și publicate cu două decenii în urmă și le-am făcut să afirme stăruința lucrării marelui Înaintemergător. Acestea s-au strâns de la sine și s-au așezat cuminti, devenind „carte“ în chiar ziua numelui de mirean a celui care este știut – și va rămâne neuitat – drept „Nestor“, numele lui îngeresc.

6 decembrie 2005, Sf. Ierarh Nicolae, Arhiepiscopul Mirelor Lichie

O IDEE LITERARĂ „ERETICĂ“

Ideea epocii străromâne este, în istoria literaturii române, una dintre realitățile „pierdute pe drum” și jugulate de „stereotipul occidental” ce s-a oficializat la noi și creează, prin efect nociv, mulțimea de imagini negative constând în „întârziere”, sincronizare „grea” și lipsă de originalitate. Dar, oricât ar fi acestea de stăruior evocate, există o tradiție de „istoriografie literară paralelă” ce va trebui re-descoperită și valorificată. Întâi de toate ar trebui făcute evocările și re-editările, care, atunci când apar, surprind prin concluzii ce s-au uitat ori sunt adeseori ascunse și disprețuite. Prin 1982, la reeditarea „Conspectului” lui Vasile Gr. Pop, ce se tipărise inițial în 1873, s-a observat că „ipoteza străromână” apărea vizibil și preocupa științificește ca și, de altminteri, și pe M. Kogălniceanu înaintea lui și pe câțiva dintre exponenții „Școlii Ardelene”. Noutatea avea, deci, o „preistorie” ce se va lămuri și mai bine atunci când se va studia evoluția acestei idei în istoriografia românească literară, aducând la lumină o materie pasionantă ce va trebui clarificată într-o zi. Abia G. Călinescu, în 1941, în „Istoria literaturii române de la origini până în prezent”, presimțea această necesitate (când era de părere că finețea întâilor producții literare presupunea o îndelungată exercitare la români) dar rămânea la acest rezultat concludent care însă nu explică genetic nimic. Când istoria literară ajunsese la valorificări intuitive ori cu program în direcția înălțării unei dezvoltări specifice în abstract, se simți că lipsea un element de etimologie și acesta trebui să fie redescoperit oricât ar fi fost de puternic „canonul străin”. Dar alții nu au aceste prejudecăți iar „străvechimea” nu le apare drept timpurie și nu-i tratată în acest mod viciat. Bulgarii, ca să exemplific, așează „zorii” literaturii lor prin secolul al IX-lea, odată cu Chiril și Metodi, și sunt la ei studioși (de obicei „tracologi”) care o încep și mai de demult. Sârbii, cu dovezile inițiale deduse din secolul al XII-lea, par a fi mai „întârziati”, însă au și ei, față de schemele noastre curente, o preponderență de câteva secole. Aceștia fixează la obârșii o literatură de esență „patristică” ce apăruse, însă, la străromâni anterior și impresionant prin număr și consistență. La noi, ideea de „începuturi străromâne” începu a se valorifica abia recent, deși sistematic, odată cu admirabila cercetare de aspect benedictin a lui Ioan G. Coman (din 1979), care, de fapt, nu era decât o înnodare de fire istoriografice rătăcite anterior. Contribuția lui asupra „scriitorilor din epoca străromână” (București,

1979) este capitală prin metodă și implicații căci începea de la geți și, făcând dovada unui fond autohton, explică întrucât materia „patristică” se adăugase aici într-un chip potrivit. Aceasta ar fi o materie endogenă, față de care, atunci când a apărut, „Bizanțul” nu avea a respinge mai nimic, rezumându-se doar să se dezvolte aici într-o sinteză organică și locală. Apoi, mediul, determinat de „continuitatea istorică a elementului autohton din Scitia Minor”, și de legături întinse de la Bizanț până în Cappadocia, apoi până la Roma, de fapt un spațiu de fundamente solide și în corespunderi cu o anumită universalitate, făcând din Scitia Minor o regiune contemporană spiritualicește cu Europa, o ilustrare a ei și oglindirea „întregului” în „partea” aparent periferică.

În sfârșit, autorii, asupra cărora Ioan G. Coman face descrieri amănunțite pe care, prin dimensiuni de mică monografie „de autor”, nu le-a întrecut nimeni până acum. Ei sunt Niceta de Remesiana, Laurențiu de Novae, Teotim de Tomis, Ioan Cassian, „Dionisie cel Mic”, scriitori de limbă latină ce sunt de găsit mai cu seamă în „Patrologia Latină”, a lui Migne. La ei impune un uimitor spirit de continuitate: mulți se dedică, prin instrucție, câte unei contribuții doctrinare și capătă notorietate în Bizanț și la Roma; sunt autohtoni și deopotrivă europeni, contribuie în felul lor la clarificări în domeniul patristic. Imaginea de ansamblu este tulburătoare și noțiunea de „romanitate orientală” capătă astfel o semnificație, cu un procent și mai întărit de specific ce îndrumă efectele și le definește.

UN „BIZANȚ ÎNAINTE DE BIZANȚ”

Prea puțin cunoscută în cercuri largi, așadar, „străromânia” pătrunde însă astăzi treptat și se impune și va sfârși probabil prin a se confirma oficios chiar dacă istoriografia convențională nu o îmbrățișează si o disprețuiește într-un mod sfidător și petulant. Dar, în această direcție, apar cercetări și chiar și sinteze ce arată biruința prin monumentalitate și demonstrație imbatabilă dacă nu chiar printr-o perspectivă nouă și prin acțiuni de campanie. Dar cea mai însemnată, de fapt, este aceea a lui Nestor Vornicescu, intitulată „*Primele scrieri patristice în literatura noastră*” (1984), o contribuție masivă, de peste cinci sute de pagini, ce vizionează de sus dar și la detaliu nu doar autori și opere ci și înrâuriri, contexte și dezvoltări ce se urmăresc pe spații întinse și pe intervale lungi. Principiul este, deopotrivă sincron și istoric căci savantul

stabilește pretutindeni liniile de contemporaneitate, familia de doctrină și semnaleză, unde este trebuit, caracterul de prioritate și urmările ce se evidențiază în imediat și prin efecte. Dar, de bună seamă, și amprenta, ce se definește prin contribuție în timp la o cultură care, fundamentată în doctrină atunci, persistă și se dezvoltă în nu doar un mileniu și jumătate, până la Costin și Cantemir și mai aproape de noi și chiar până în stricta contemporaneitate. De fapt, ideea inițială se adaptează și, chiar dacă nu în totul nouă, nu-i însă o catagrafie de date ci se întărește prin sistematizare și „proiect inedit”. Meritul ei cel mai evident consistă în **revelarea unor școli literare proto-române**, exprimate după retragerea așa-zisă „aureliană” din Dacia romanizată, la anul 271, poate 273. Aici, în loc a se afla, către secolul al IV-lea, pustietate și barbarie, cum s-a spus – în chip frivol și în atâtea rânduri fără însă a se putea dovedi – apar întâii scriitori în teritoriile daco-romane, poate chiar recucerite de Dacia Liberă, de est, unde începuse să cristalizeze genul de spiritualitate ce definește conformația românească de până azi. Prezența lor se documentează pe un spațiu impresionant prin vastitate, ce s-ar putea denumi, la drept vorbind, „spațiul burebistan”. Și numărul impune, ca și **„concentrarea în teritoriul generic”**. Cei dintâi aparțin unui centru spiritual situat în Tomis (veche colonie grecească la Marea Neagră) și sunt, în ordinea cronologiei, Bretanion, autor al unor epistole către Vasile cel Mare din Cezareea Cappadociei, Teotim I, ce compune, pe la anul 400, „dialoguri” în manieră antică grecească, Ioan de Tomis, un polemist care, pe la 450 e.n., se încearcă în chestiuni de doctrină spirituală răsăriteană, Teotim II (către 458, un alt doctrinar) și Valentinian (cunoscut ca autoritate intelectuală pe la 549). Acești membri ai „școlii de la Tomis” sunt alăturați, de obicei, altor scriitori originari de la Dunărea de Jos, daci și ei, adică Niceta de Remesiana (cunoscut după 370 și până pe la 400, autorul celebrului imn „Te Deum laudamus”) și Laurentius de Novae (discipolul lui Niceta, cunoscut după anul 400) ce formează **un al doilea nucleu, de fapt o adevărată „școală sud-dunăreană”**, unde Ioan G. Coman introdusese și pe Auxentius de Durostorum și Palladiu de Ratiaria, cu obârșia în regiuni apropiate de Dunăre și de asemenea aborigeni. În sfârșit, aici trebuie introduși și **„europenii”**, doctrinari cunoscuți și în Occidentul acelei vremi: Ioan Cassian, inițiator al teoriei și, prin înrăurire asupra lui Benedict de Nursia, chiar și al așezămintelor monacale

occidentale, Dionisyus Exiguus, creatorul cronologiei curențe denumită îndeobște a „erei noastre“, și doi dintre așa-ziii „călugări sciți“ (activi către 520), adică Ioan Maxentius și Leontius de Bizanț, originari din Sciția Minor, de fapt, Dobrogea daco-romană. Opera celor mai mulți este întinsă, așa cum au demonstrat prin analiză atât Nestor Vornicescu cât și Ioan G. Coman; mai mult chiar, aceștia sunt autorități în literatura răsăriteană pentru moment și îi stimulează Finanțarea. La drept vorbind, configurația literaturii bizantine, ce se va edifica – în datele ei spirituale – după epoca lor, nu-i străină de această creație și de-aceia nu-i greșit a spune că ei reprezintă un „Bizanț înainte de Bizanț“. De altfel, aceste școli și grupări literare având notorietate, scriitorii proto-români (o demonstrează Nestor Vornicescu) sînt niște „stâlpi“ europeni și nu doar în sensul „Europei bizantine“ – superioară, de fapt, „Europei barbare“ ce a generat apoi ceea ce se cheamă „Occident“ – căci ei sînt evocați, citați, elogiați prin câteva exemple ce ar merita evocate. Despre Niceta de Remesiana, de pildă, occidentalul Paulin de Nola a scris poeme encomiastice; pe Laurentius de Novae îl apreciază superlativ Sigebert de Gembloux, autorul unei istorii literare, una dintre cele dintâi (o raritate!) ce descrie medievalitatea în chiar miezul Evului Mediu occidental; Ioan Maxentius este adevăratul autor al unor canoane „Araussicanae“ care, fiind celebre, i se atribuiseră greșit lui Augustin; Valentinian era, considerat de Papa Vigilius (la 549), ca un savant prestigios și primește laude bine-meritate; pe Teotim II îl consultă, pe teme de doctrină, împăratul bizantin Leon; cuvântul lui Teotim I atârna greu în lumea Bizanțului, la anul 400; însemnătatea lui Ioan Cassian pentru organizarea canonică occidentală este istorică (el a scris „De institutis Coenobiorum“, regulamentul acelor așezăminte); Dionisyus Exiguus, elogiât de Cassiodor în chip superlativ, este autorul unor calcule de comput istoric de importanță capitală ce „funcționează“ și azi. Dar sînt aceștia doar niște europeni fără ecou local, celebri într-o vreme a culturilor universaliste fără frontiere? Oricât ar fi de șocant, căci nu se cunoaște decât prea puțin, răsunetul operei lor a pătruns și în literatura română de mai târziu, ce s-a dezvoltat, din Evul Mediu până în epoca modernă, în cadrele fixate la origini. Tema va trebui cercetată deși Nestor Vornicescu o fundamentează corespunzător acum. Căci ecoul nu-i doar indirect, adică, de fapt prin fondul patristic unde intră concluziile lor; ei sînt cunoscuți pe cale nemijlocită și identificați

ca predecesori și nu-i de mirare că pe „Casian Rîmleanul” îl aflăm citat adeseori în manuscrise diferite ce ajung chiar și în veacul XVIII iar „Te Deum” (creația lui Niceta de Remesiana) se cântă frecvent. În sfârșit, o altă prioritate și un accent ce trebuie pus, fiindcă acești autori dețin, față de primele manifestări literare ale bulgarilor (sec. IX), sârbilor (sec. XIII) și rușilor, o întâietate indiscutabilă. „Întârzierea”, ca idee ce defavorizează, cade astfel și putem zice, de fapt că, la comparația operei lor cu cele contemporane, rezultă dimpotrivă, că literatura română, este, prin proto-români, sincronizată spiritual cu Europa încă din acea clipă originară și, mai mult chiar, contribuie cu o soluție de **„europenitate danubiană”** ce va trebui redescoperită și ea și afirmată mai stăruitor decât s-a făcut.

Dezvoltările sunt de fapt impresionante în această „campanie străromână” unde contribuțiile lui Nestor Vornicescu se desfășoară pe o pânză a vremii mult mai întinsă decât aceea a obârșilor; trei sferturi din această sinteză nu sunt dedicate „începuturilor” ci evoluțiilor căci ecourile „străromâne” sunt uimitor de prelungi și persistente, fiind identificate până azi, în felurite înfățișări. Aceasta e, dacă nu coloana vertebrală a literaturii române, în orice caz un factor structural hotărâtor și stabil ce s-a conservat, pe latura morală, creând un fond intelectual și o notă „ecologică” proprie literaturii de la noi, care diferențiază necontestabil. Nestor Vornicescu observă, de altfel, că epoca „a format o școală universală în care s-a urmărit formarea unui om moral integru /.../ un om care să aspire către desăvârșire” (pg. 147). Ideea de „universalitate” indicată aici ar apărea unora că nu-i demonstrabilă însă adevărul nu este acesta căci prin aceste continui contribuții de esență etică literatura română a fost nu doar de la începuturi „sincronizată”, cum se zice, cu Europa, însă a mers întotdeauna în marile mișcări de idei și uneori cu un pas înaintea lor. Evul Mediu occidental – care există schițat în secolele V-VI și la Dunărea de Jos – a fost creat în urmarea unor texte devenite canonice ce s-au „universalizat” în Bizanț; școala carolingiană se întemeia pe ele și mai apoi Scotus Erigena nu le lăsa deoparte. Întreaga literatură medievală se sprijină în Occident pe acest fond, și criteriul valorizării e pentru toți **erudiția în materie**. Suntem, poate, în secolul IV la Dunărea de Jos, într-un Bizanț înainte de Bizanț și nu-i de mirare că, mai apoi, ori de câte ori se iviseră în Apus inovațiile „centrifuge”, doc-

trina oficială se întorcea la sursele ireductibile „răsăritene“ care, însă, la români erau imutabile, active și neîntrerupte, deci „locale“.

Impunătoare este în această contribuție demonstrația spiritului de continuitate, care a și călăuzit literatura românească și i-a dat coeziunea ce părea că se ivește pe goluri deși avea o tradiție însușită pe o cale aproape secretă. De la străromâni (Ioan Cassian, Dionisie Exiguus, Niceta de Remesiana, Laurentius de Novae etc.) și până la Nicodim de Tismana, Filotei, Ioan Honterus, Mitropolitul Dosoftei etc., bibliografia contribuțiilor spirituale nu se modifică și putem încheia fără a greși că epoca începuturilor e prezentă într-un strat inalterabil ce „generează“ periodic soluții și îndreptări. Chiar și tipologiile literare românești par a fi exprimate, în bună măsură, încă de la momentul originilor căci acești autori sunt, ca și descendenții, polemisti, doctrinari, autori de exegeze, de poezie devoționistă, de omiletică, fac „îndrumare“ și „misiune“. Dacă Dionisie Exiguus este un enciclopedist, cum observă, cu dreptate, Nestor Vornicescu, acest prototip va fi dezvoltat de Cantemir, Heliade Rădulescu, Bălcescu și Asachi, Hașdeu, Eminescu, Iorga și Blaga desfășurând, prin aceștia, „obligația arderii etapelor“ și a „recuperărilor de campanie“. Polemist doctrinar este și Ioan al Tomisului dar mai apoi și Varlaam Moțoc iar după el cronicarii, Stolnicul Cantacuzino și Cantemir, înainte de Școala Ardeleană și „argumentaționismul“ ei. Impresionanta răspândire în timp pornea fără de îndoială de la o așezare în spațiu întinsă și coerentă. În această materie prejudecățile există deși evidența le va împrăștia destul de curând. Fapt este că, fără a se documenta altfel decât prin rezultate, sunt de presupus concentrări „cărturărești“ și prin jurul Buzăului de azi, unde poate că viața eremiților presupunea și îndemnări culturale care au făcut posibilă scrierea primară a „Passiunii“ despre Sava de la Buzău. Prea puțin cunoscute sunt, deocamdată, și comunitățile de la Niculițel, de la Romula și din Banatul de mai târziu, ca și acelea de la Durostorum și din Romania sudică, despre care Nestor Vornicescu face mențiuni utile fără a dezvolta. Însă autorul nu s-a oprit aci, făcând și alte investigații, ca să ajungă recent (1986) la concluzia că înainte de secolul al IV-lea putem să numărăm, în literatura străromână, și o epocă de „passiones“, însemnând compoziții hagiografice, de „acte martirice“ pe care o și documentează cu începere de la 303, de fapt un impresionant epos eroic cu efecte încă nebănuite, poate chiar și în folclor.

UN „IORGA STRĂROMÂN“

O adăogire asupra culturii străromâne s-a făcut cu ocazia unei cercetări, din 1986, de fapt un opuscul (cu text sumar și analiză desfășurată) intitulat „*Aethicus Histicus, autorul unei Cosmografii și al unui alfabet*“, ce se dedică operei „unui filosof străromân de la Histria dobrogeană“ (Craiova, 1986). Este, precum o demonstrează în mod strălucit autorul acestei cercetări stranii, un dacoroman de la Pontul Euxin, trăitor în secolele IV-V e.n. adică înainte și după anul 400, într-un mediu de „cultură romanică post-provincială“, a cărui putere de a crea original se dovedește a fi impresionantă. La drept vorbind, acest Aethicus Histicus (Aethicus Hister, însemnând „Eticul de la Histria“) nu era cu totul necunoscut la noi căci întâile mențiuni ce se făcuseră (urmând un „mémoire“ al francezului D’Avezac, de pe la 1852) îi aparținuseră lui Nicolae Densușianu în „Dacia preistorică“. Și aceasta, bineînțeles, este una din temele abandonate ori suspendate, ori de-a dreptul luată în ușor și proiectată în derizoriu căci atitudinea lipsită de gravitate impune în această țară ce încă nu se orientează în istorie. Când se adaugă imaginea detestabilă ce s-a făurit, cu iscusință, pe seama lui Nicolae Densușianu (un „extravagant tracoman“, „incapabil de echilibru științific“, „amator turbulent“ etc.) înțelegem că orice încheiere ce provine de la el se privește bănuitor și se tratează cu prejudecăți. Astfel încât, în aceste date, un studiu mai amănunțit nu se arătase a fi posibil și de n-ar fi fost osândia lui Nestor Vornicescu (ce își propune, astfel, revelarea integrală a epocii literare străromâne) ar fi de imaginat că și de aci înainte această operă insolită ar fi rămas ignorată. Așa cum se prezintă însă acum, e fapt sigur că, odată cu Aethicus Histicus, apare în literatura română (în chiar epoca post-aureliană) un spirit cu adevărat enciclopedic și european, așa cum vor fi, mai apoi, Nicolae Milescu Spătarul, Miron Costin, Dimitrie Cantemir, Hașdeu, Iorga și cum, în strictă contemporaneitate ar trebui socotiți și Ioan Cassian și Dionysius Exiguus (străromâni și ei, afirmați hotărâtor în cultura latină occidentală). Însă Aethicus Histicus este, spre deosebire de contemporanii „sciți“, un scriitor „păgîn“, nutrit dintr-un sincretism propriu antichității târzii, necunoscător ori poate chiar și ostil noilor doctrine, ceea ce îi dă singularitate și o prezență inexplicabilă, de vreme ce și moesianul Jordanes (autorul unei „Getica“) aderase la „noua gândire“, și se exprima în gustul Bizanțului timpuriu, ca un creștin „universalist“.

Așadar, aceasta e întâia notă ce tulbură, dedusă din cercetarea operei și biografiei.

Dar avem, în acest Aethicus Histicus, un gânditor ce ilustrează spațiul getic romanizat, un autohton păstrător de caracteristici ale substratului, impregnate cu note diverse, provenite din ceea ce s-a socotit a fi „romanizare”? Răspunsul e formulat hotărât și clar de către exeget, ce precizează că „pe teritoriul României de astăzi există numeroase mărturii din primele secole, atât despre existența și continuitatea străbunilor noștri daco-romani, cât și despre cultura și civilizația lor”. Era un get savant, scoborât din munții unde s-ar fi adăpostit inițiatii? Un grec „de familie” din Pontul Stîng? Un geto-latin genial constituind un fenomen al naturii intelectuale, în felul lui Roger Bacon, **doctorul miraculos**? În orice caz, reconstituirea biografiei se poate face în baza datelor oferite de „Cosmografie”, dacă aceasta este document iar nu „literatură”. Astfel, Aethicus e originar din Histria („Ille Histria se exortum”) și, deci, din Scythia Minor („Nationae Scythica”), având „viță nobilă”; a învățat probabil în orașul natal, dovedind, apoi inițiere înaltă în latină și greacă. „Cosmografia” însăși e compusă, de altfel, într-o latină de erudit ce impresionează prin limpiditate și o ținută clasică, lustruită prin formule ce s-au universalizat. Un gen de curiozitate intelectuală ce se amestecă și cu neliniște de om din marginea mării pecetluiește o viață aventuroasă și într-un anumit fel „modernă”. Aethicus, susține Nestor Vornicescu, a călătorit imens, înconjurînd Mediterana și înaintînd către nord, în Baltica și Scandinavia, apoi în Orient, în Armenia, către Siberia, în Mongolia, India, pe Gange, (unde navigase cu o navă proprie), în Ceylon, în Babilonia, Arabia și Egipt; e un tip de anxietate geografică asemănătoare cu a lui Milescu Spătarul, în secolul XVII. Cu siguranță aceste călătorii au trecut în „Cosmografia” lui, ce trebuie considerată nu doar operă de erudiție (căci se valorifică și se întrebuințează scrieri geografice vechi, de la Herodot și Strabon până la Diodor), cât și, precizează exegetul, „un jurnal de călătorie”. Dar, în chip neobișnuit astăzi dar tipic „anticului” preocupat de „altceva” mai mult decât de lumea familiară și prea bine cunoscută, ochiul lui privește mai cu seamă către spațiile geografice neeuropene, culturile exotice, către ex-orbitant. Ideea însăși de a viziona locuri „de la marginea lumii” impresionează și uimește. Omul însuși era un intelect fantast, gândind la un pod peste Hellespont și consemnând o seamă de speculații filosofice prin intermediul unui alfabet propriu, enigmatic, ce ar fi putut păstra, poate, urme de scriere sacră anterioară, necunos-

cută azi. Ceva din esoterismul inițiaților geți (evocați și de Jordanes în „Getica“) pare că a trecut în această „Cosmografie“ ce se alătură „Călătoriei în China“ a lui Milescu Spătarul și „Istoriei ieroglice“ cantemirești din sec. XVIII, având, ca și acelea, un gust de enciclopedism baroc ce diferențiază un tip de scriitor autohton. Dar înainte de a avea valoare de anticipație și de sinteză (fiind, însă, o sinteză ce recapitulează un „ceva“ ce nu cunoaștem încă), Aethicus este și un argument de mediu cultural dar la nivelul unei culturi înalte. „Opera lui Aethicus – subliniază Nestor Vornicescu – este expresia apartenenței culturale și lingvistice a locuitorilor acestui ținut la romanitatea răsăriteană. Cultura și limba latină a acestor locuri a putut îmbrăca forme superioare și s-a exprimat în opere originale, fiind asimilate multe dintre tradițiile materiale și spirituale geto-dace. Latinitatea și unitatea limbii române de astăzi sunt mărturii de mult recunoscute ale originii daco-romane a poporului român, ale permanenței și etnogenezei sale în limitele teritoriale ale Daciei lui Burebista“. Cazul este complex și cu un grad de straniețate izbitor fiind încă departe de a se lămurii până când măcar traducerea „Cosmografiei“ nu se va face integral. Prezența însăși în locul și la vremea lui are un aer misterios deși Aethicus se regăsește în predecesori. El este „călător“ enciclopedic și înțelept, lăsând operă și modele, ca și Anacharsis Scitul scoborător din Carpați în Grecia veacului VIII î.d.H. dar, deopotrivă, din categoria lui Zalmoxis (călătorie inițiativă în Egipt și pe mări, fondare de confrerie sapiențială ce comunică în mod secret poate chiar și cu alfabet sacerdotal), a cărui formulă enciclopedică ar merita examinată pe larg, vreodată. Tipologia se reproduce cu el deși însăși această temă este suspendată și parcă interzisă. Și aceste „teme“, de fapt, sunt la fel de puțin dezvoltate, abandonându-se ca un vast șantier părăsit. Uimitor și enigmatic, alfabetul lui Aethicus, departe de a fi secret, ar trebui măcar să re-deschidă discuția privitoare la „scrierile autohtone anterioare anului 1000“ dar și aici lipsesc specialiștii, lipsește mediul intelectual propice și, bineînțeles, lipsește pasiunea. În sfârșit, „circulația“ și, deci, înrâurirea. Opera, neștiindu-i-se dimensiunile complete și poate întinderea chiar, ajunse până la noi prin câteva rânduri de abrevieri ce se făcură în mănăstiri occidentale și circulă peste secolii prin manuscrise, atribuindu-se poate, câteodată, cui nici nu merita. Câtă iradiație avu, unde și în ce medii, este astăzi cu neputință de a se ști cu certitudine dacă nu se va cerceta sistematic și această temă abandonată din ignoranță ori prejudecăți.

ALFABETUL „AETHICUS“

Posibilă prin procese îndeajuns de complexe, între care stăruința dacilor liberi în teritoriul extra-provincial este cel mai de seamă, conservarea unei culturi dacice, poate chiar în forme scrise, chiar dacă esoterice și practică în comunități foarte izolate, se pot documenta, în planul ipotezei, și prin alfabetul Aethicus, prezentat într-o erudită cercetare care va fi urmată de o alta, îmbogățită și de aspect monografic, de Nestor Vornicescu. Conservat în manuscrisele medievale care conțin abrevierea Cosmografiei lui Aethicus Histricus, acel savant păgân din Histria pontică, din jurul anului IV 400 e.n.) acest alfabet conține 23 de litere, însoțite, după deziderate care aparțin epocilor străvechi de cultură, de câte o denumire care particulează și, deopotrivă, indică, prin inițială, litera exemplificată de fiecare semn. Alfabetul, susține Nestor Vornicescu, ar apărea în câteva locuri ale „Cosmografiei“, unde s-au consemnat detalii enigmatice, slujind drept element secret și ar fi, poate, deși neobișnuit ca procedură, un alfabet propriu, o creație a lui Aethicus Histricus, ceea ce, însă nu este plauzibil. Denumirile literelor, foarte curioase, se alătură și ele la caracterele grafice de asemenea ciudate și cărora nu li s-a găsit până în acest moment analogii în alfabetele cunoscute. O anumită eleganță, evidentă mai ales în copia de pe Cosmografie din secolul al VIII-lea, aparținând lui Hieronim de la Freising, în Bavaria, impresionează în grafia acestor litere „fără familie“, ale căror denumiri sunt și ele la fel de stranii și misterioase: **alamon, becach, cathu, delfoy, efothu, fomethu, garfou, hethmu, iosithu, kaithu, lethfu, malathy, nabalet, ozech, cherizech, pithirin, salathi, intalech, thorhymeas, azathot, reque, irchoni, zothychin**. Cu toate acestea, enigma acestui alfabet poate fi elucidată prin cercetări interdisciplinare, ea începând, de altminteri, să cedeze treptat. În privința aceasta, recursul la elemente de cultură autohtone este posibil, mai cu seamă că indicii există iar îndreptățirea metodologică există și se recomandă. Asupra lui Aethicus Histricus, copistul și abreviatorul din secolul al VII-lea dă câteva informații esențiale: aceasta ar fi fost „natione schytica“ și de „nobile prosopia parentii“ (de națiune scitică și de origine nobilă). Etonimul de „scit“ este frecvent în geografia convențională de Ev Mediu și desemnează adeseori pe locuitorii provinciei romane Scythia Minor, unde se găsește, de altminteri, și Histria și arată, fără nici o îndoială, pe autohtonii getici căci sciii dispăruseră de altfel din istorie în secole anterioare. Cât privește „obârșile nobile“, acestea ar putea

să prezinte însemnătate pentru a desemna nu doar originea autohtonă ci și cunoașterea unor tradiții locale de cultură, conservate în medii aristocratice (urmând ideea lui Herodot despre „zalmoxism”). Există însă și alte argumente, unele din ele de natură lingvistică. Cu câteva luni înainte de dispariție, reputatul specialist în limbi antice Constantin Daniel mi-a semnalat, oral, existența între denumirile literelor alfabetului lui Aethicus existența a două doi termeni tracic: **beacach** și **zotychin** însă admirabilul savant nu a mai avut timp să încerce, așa cum își propusese, a dezlega enigma acestui alfabet. Intuiția lui a fost, însă, și aici desăvârșită. Într-adevăr, **becach** este termenul tragic, frigidian, **bekos**, menționat de Herodot (Istorie, II, 2) cu înțelesul de **pâine**. **Zotzachin** este un termen tragic, stăruitor până târziu în antroponimia danubiană și carpatică. Îl găsim mai cu seamă în Scytia Minor (Dobrogea de azi), menționat pentru secolul al IV-lea în martirologul ieronimian (cf. Ene Braniște, în „De la Dunăre la Mare”, 1979, pg.45) și documentat pentru epoca lui Dioclețian și Galeriu ori pentru domnia romană a lui Liciniu (începutul sec. al XIV-lea); apare, de asemenea, în calitate de etnic bessic în secolul al VI-lea tot în Scitia Mică. Un Zotika, cu nume întreg Theodosie Zotika, figurează între compozitorii autohtonii ai manuscriselor muzicale de la Putna (din sec. al XVI-lea), așadar mai târziu cu o mie de ani. În sfârșit, antroponimul Zotincă ori Zotincă există și astăzi la noi, având precădere în Banat și Moldova, de fapt în regiuni unde spiritul de conservare a fost foarte activ. Iată, așadar, două din denumirile literelor enigmaticului alfabet Aethicus înrudite cu dovezi de limbă tragică stăruitoare de-a lungul a câteva mii de ani. Secretul lui rămâne încă una din temele amânate la noi, unde „istoria cunoscută” este doar un fragment din „istoria integrală”.

1985-1988

„UN ROMÂN DE MARGINE” ȘI „UN ROMÂN VECHI”

În termenii simplificatori ai „dicționarului de personalități”, Nestor Vornicescu (1927-2000) ar apărea unora drept „o personalitate ecleziastică, socială și culturală de însemnătate majoră, autor al unei opere impresionante prin dimensiune, obiective și rezultate” deși astfel de formulări fiind potrivite sunt deopotrivă supărător de neutre și generale. „Efigia” însăși pierde prin restrângere și prin absența „omului terestru” care era și impunător și de neuitat. Aces-

tea îi veneau din origini și dintr-o formație cărturărească având aproape un caracter de cerc închis. Prezență memorabilă și inițiator de importante campanii doctrinare, Nestor Vornicescu s-a format în atmosfera intelectuală a mănăstirilor moldovenești de la jumătatea secolului XX, unde tradiția cărturărească avea, încă, un aspect specific, aproape secret. Originar din Basarabia, fiind, prin aceasta, un „român de margine“, deci „un român vechi“, el ilustrează în mod strălucit o linie sub-lunară, misterioasă, de permanență în istoria umbrei, venind, în mod constitutiv, dintr-o românită dramatică, de „eternă Reconquista“ ce afirmă valori indiscutabile și conservă concluzii a căror stabilitate înseamnă însuși modul de a exista istoricește. Ideea însăși de a revela Tradiția literaturii de mănăstire, dezvoltând-o în lumina literaturii generale este vădită, după cum izbitoare este și voința de a recupera straturi ignorate, uitate ori căzute în recesiune (dar încă accesibile) și a le face să iradieze. Un anumit spirit tainic, ce aparține realităților inelate, se observă de pretutindeni, din această operă ce se definește prin puterea de a identifica temele necesare. Acestea nu sunt puține și Nestor Vornicescu va rămâne în istoria culturii românești prin măcar două idei ce a putut să exprime în mod strălucit, organizându-le în formula activă. **Ideea proto-română**, ce se cunoștea, de fapt, în planul cronologiei (înglobând autorii de limbă latină, de la Dunărea de Jos și din spațiul originar daco-roman, al secolelor IV-VI d.C.) se re-formulează odată cu el și capătă, prin capacitatea de a-i găsi dezvoltările ulterioare, forța de a se impune, în sfârșit. Apoi, tema **Sfinților Români**, ce exista, ca un fapt de consacrare populară, se sistematizează și devine operă nu doar de Sinaxar autohton ci, mai mult chiar, de doctrină spirituală confirmată. Este universalitatea de esență, înțelegând prin aceasta „soluția ortodoxă tipică“, unde local, autohton și specific se dovedesc a fi noțiuni tot atât de ireductibile atunci când universalul se exprimă prin „om“ și „loc“.

Dar, în ultimă analiză, meritul istoric al autorului este, mai mult decât a formula (căci, de obicei ceea ce se formulează circula anterior), ci a sistematiza și a face organizarea în construcție memorabilă și, deci, în monument. Ierarh prestigios, a cărui acțiune s-a întins pe câteva zeci de ani. Nestor Vornicescu a intrat în monahism la Mănăstirea Neamț, reprezentând, prin aceasta, spiritul nemțean cărturăresc, de o impresionantă vechime. Stareț al Mănăstirii „Sfântul Ioan cel Nou“ de la Suceava (1962-1966), apoi al Mănăstirii Neamț (1966-1970), devine episcop (1970) apoi

Mitropolit al Olteniei (1978), unde păstorește ca un adevărat voievod al Valahiei. Doctor în teologie (1983), membru al Academiei Române (1991), și al Academiei de Științe de la Chișinău (1992), delegat în „Conferința creștină pentru pace”, a fost, deopotrivă, un istoric cu operă „mare”, un teolog și un irenolog de seamă, care lasă o urmă de neuit în cultura românească din jurul anului 2000. Opera, extrem de întinsă și de aspect enciclopedic, conține sute de articole și studii, ediții și numeroase sinteze, între care unele sunt capitale pentru tema studiată: **Despre viața și opera Sfântului Vasile cel Mare**, 1979; **Descătușarea**, 1981; **Scieri patristice în Biserica Ortodoxă Română până în sec. XVII. Izvoare, traduceri, circulație**, 1983; **Primele scieri patristice în literatura noastră, sec. IV-XVI**, 1984; **Un filosof străromân de la Histria dobrogeană: Aethicus Histricus, autorul unei Cosmografii și al unui alfabet (sec. IV-V)**, 1986; „**Biruit-au gândul**”. **Studii de teologie istorică românească**, 1990; **Studii de Teologie istorică**, 1998; **Una dintre primele scieri ale literaturii române străvechi: „Pățimirea Sfinților Epictet și Astion” (de la cumpăna secolilor III-IV)**, 1990; **Sfântul Episcop Laurențiu de la Novae, sec. V**, 2000; **Sfinți români și apărători ai legii strămoșești**, 1987; **Sfântul ierarh Petru Movilă, mitropolitul Kievului, al Galiției și a toată Ucraina**. Studiu hagiografic, 1999. **Monografia despre Mihai Viteazul, la patru sute de ani de la moartea marelui Voievod**, încheie opera tipărită, ce va trebui extinsă prin edițiile de studii încă prea puțin cunoscute, unele inedite. Uimitoare prin caracterul aproape însuflat, ce ne arată „necesarul” și „timpul propice” întrunite în combinația lor secretă, „lucrarea” istorică a lui Nestor Vornicescu, se evocă, adeseori, prin ceea ce se cheamă „**proto-românism**”. Acesta nu-i, însă, un obiect de studiu sau o temă de cărturar ci o hieroglifă de compoziție a „omului român” ce desemnează deopotrivă „pe românul de margine” și pe „românul vechi”. În aceasta, însăși ideea de afirmație a specificului triumfă iar Tradiția se orânduiește nu în cărți doar, sau în acțiune desfășurată la lumina zilei, ci în felul unei atitudini de voievod, adică de „conducător al războiului” pentru identitate. Când a încheiat splendida lui monografie despre Mihai Viteazul, vladica Nestor a pus punct și și-a spus că atunci abia dăduse „urma simbolică” a vieții sale. Peste prea puține zile, căzu secerat ca un brad impunător, la fel cum, odinioară, capul lui Mihai Vodă se rostogolise în țărână tăiat de uneltitori.

2004